МОДЕЛЬ СУПРОВОДУ СТУДЕНТІВ ІЗ СЕНСОРНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

MODEL FOR ESCORTING STUDENTS WITH SENSORY IMPAIRMENTS IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Однією із соціально значущих проблем педагогічної науки є питання навчання осіб з особливими освітніми потребами в умовах масових вищих загальноосвітніх закладів. У статті представлена модель інклюзивного навчання студентів із сенсорними порушеннями (вадами зору і слуху) у вищій школі, яка зажадала зміни освітніх умов і орієнтованості навчання під потреби кожного студента. Як приклад такої роботи можливо навести досвід роботи Національної металургійної академії (м. Дніпро), де впроваджується із 2002 р. соціальний проєкт щодо організації навчання студентів із сенсорними порушеннями. Досвід роботи цього закладу свідчить, що студенти з вадами можуть освоювати навчальну програму академії у встановлені терміни і в необхідному обсязі при кваліфікованому психолого-педагогічному супроводі командної роботи фахівців з адаптованої навчальної програми, індивідуальних навчальних планів з урахуванням особливостей і можливостей дітей, консультацій кваліфікованих педагогів-дефектологів, котрі допомагають вчителям; інноваційних методів навчання, сучасних технічних пристроїв; доступної мережі електронних ресурсів. Керується робота Центром супроводу освіти академії. Досвід академії в навчанні дітей з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах говорить про доцільність розробки державного проєкту удосконалення та впровадження інклюзивного виховання (нормативно-правового забезпечення супроводу; створення методичних центрів в освітніх закладах для реалізації соціально-психологічного супроводу студентів; розробки стандартів якості надання послуг із вищої освіти; інформаційного супроводу проєкту; супроводу вищого навчального закладу після закінчення навчання студентів, участі у працевлаштуванні; державного фінансування проєкту).

Ключові слова: модель, психолого-педагогічний супровід, студенти, сенсорні вади, центр освіти інвалідів, вища школа, навчання, працевлаштування.

One of the socially important problems of pedagogical science is the issue of training people with special educational needs in the conditions of mass higher schools. The article presents a model of inclusive education for students with sensory impairments (visual and auditory impairments) in high school, which demanded a change in educational conditions and training orientation to the needs of each student. The experience of this institution shows that students with disabilities can to master the curriculum of the Academy on time and in the necessary extent under the competent psychological and pedagogical accompaniment of a team work of specialists in the adapted training programs, individual curricula, taking into account the peculiarities and opportunities of children, consultations of skilled teachers-defectologists that help teachers; Innovative teaching methods, modern technical devices; Available network of electronic resources. Is governed by the work of the Academy Educational Support Center. The Academy's experience in teaching children with special educational needs in higher educational institutions has allowed to propose expediency of developing a state project for improving and implementing inclusive education (regulatory and legal support) Escorts Creation of methodical centers in educational establishments for realization of social psychological accompaniment of students; Quality standards for providing services in higher education; Project information support; Support of higher education institution after graduation of students, participation in employment; State financing of the project).

Key words: model, psychological and pedagogical accompaniment, students, sensory disabilities, centre of Education of Invalids, high school, training, employment.

УДК 376-056
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.14>

Крижановська Т.В.,
докт. мед. наук, професор,
професор кафедри загальної,
спеціальної педагогіки, реабілітації
та інклюзивної освіти
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Демократизація суспільства України вимагає забезпечення основних прав і свобод, зокрема права на освіту для всіх. У Конвенції ООН про права людей з інвалідністю та людей з особливими освітніми потребами (ООП), яку Україна ратифікувала у 2009 р., зазначається, що країни-учасниці цієї конвенції повинні забезпечити інклюзивну освіту на всіх рівнях. Інклюзивна освіта в Законі «Про освіту в Україні» визначена як «забезпечення рівного доступу до освіти для всіх учнів з урахуванням різноманітності особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей». Вона вводиться в навчальних закладах України для створення умов отримання без дискримінації якісної освіти особами з ООП, для корекції порушень розвитку та соціальної адаптації, надання ранньої

корекційної допомоги на основі спеціальних педагогічних підходів і найбільш підходящих для цих осіб мов, методів і способів спілкування й умов, які максимально сприяють отриманню освіти певного рівня і певної спрямованості, а також соціальному розвитку цих осіб [1].

В Україні за останні роки на тлі зниження демографічних показників відзначається кількісне зростання інвалідності з дитинства нарівні з якісними несприятливими тенденціями у її структурі. Головне місце серед причин дитячої інвалідності посідають хвороби нервової системи (31,4%), із них більшість – наслідки дитячого церебрального паралічу; третина – хвороби вуха (із переважною втратою слуху до повної глухоти в 71,4%) і хвороби очей [2]. Цей контингент дітей з ООП є перспективним для реабілітації та дає змогу дітям

вчитися у вищій школі (ВНЗ), але доступ до вищої освіти має обмежене число інвалідів.

Мета статті – підвищення доступності та якості вищої освіти для осіб із особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Отримання вищої освіти особами з інвалідністю є важливим ресурсом їх реабілітації та соціалізації. Як вказують результати численних зарубіжних досліджень [3], шанси на успішне працевлаштування осіб з інвалідністю, які отримали вищу освіту, значно вищі, ніж в осіб, котрі завершили тільки програму загальної або середньої освіти. Актуальність проблеми професійної реабілітації людей, що мають обмеження фізичного здоров'я й ООП, зумовлена збільшенням їх чисельності та погіршенням матеріального становища через екологію, війни та конфлікти у суспільстві. Все це вимагає додаткових ініціатив для створення умов адаптації людей з ООП до соціуму. Чи не найбільші проблеми щодо отримання освіти мають ті молоді люди, які внаслідок вад зору та слуху не можуть сприймати інформацію, користуючись традиційними її джерелами – звуком і навколишнім світлом. Якщо в Україні отримання середньої освіти дітьми із сенсорними порушеннями системно забезпечене, то подолання труднощів, пов'язаних з отриманням вищої освіти, – це швидше героїчний вчинок особистості, ніж реальна можливість.

Вивчення проблем інвалідності вказує, що для дітей із фізичними недоліками й ООП рання профорієнтація особливо важлива, оскільки соціально-трудова реабілітація лежить в основі їх інтеграції в суспільство. В Україні діє Положення про організацію професійної орієнтації населення (наказ МОЗ України від 22 серпня 1995 р. № 155), але щодо дітей і підлітків-інвалідів розв'язання цієї проблеми перебуває на початковому етапі, питання їхньої трудової зайнятості вирішуються незадовільно.

У літературі широко обговорюються проблеми ВНЗ щодо впровадження інклюзивної освіти, серед них: невідповідність педагогів до інклюзії, проблеми інфраструктури, недостатність методичного матеріалу, недосконалість технічної бази, відсутність спеціалістів (дефектологів), відсутність фінансування інклюзивного процесу у ВНЗ та ін. [1]. Незважаючи на труднощі впровадження інклюзивної освіти у ВНЗ, в Україні накопичено деякий досвід навчання дітей з ООП та інвалідністю, але єдиної чіткої моделі державного забезпечення процесу організації професійної підготовки молоді з особливими потребами, а також конкретних механізмів впровадження та фінансової підтримки процесу навчання ще не розроблено, що підкреслює актуальність теми статті. Прикладом успішного впровадження супроводу дітей з ООП у ВНЗ є наведений нижче матеріал.

Супровід реабілітаційно-освітньої діяльності абітурієнтів і студентів із сенсорними порушеннями в Національній металургійній академії України (НМетАУ, м. Дніпро) здійснює Регіональний центр освіти інвалідів (РЦОІ), створений наказом Міністерства освіти і науки України (МОН) у 2004 р. Згідно з цим наказом від 27 червня 2008 р. № 587 РЦОІ НМетАУ став учасником Всеукраїнського експерименту з організації інтегрованого навчання людей із ООП у вищих навчальних закладах. Центр не має цільового бюджетного фінансування, працює на ентузіазмі колективу викладачів і студентів [3–5]. До завдань Центру входить створення умов для навчання інвалідів по слуху і зору, їхня методична та психологічна підтримка, соціальна інтеграція в суспільство. У центрі працюють: директор, 2 методисти, 5 перекладачів-дактилогів, психолог, технік із обслуговування комп'ютерного обладнання. РЦОІ активно виходить на родини дітей із сенсорними вадами за допомогою УТОГ та УТОС (українських товариств глухих і сліпих). Більшість цих людей навчалися і зараз навчаються в академії, добре знають специфіку студентів НМетАУ і розуміють їхні проблеми та труднощі. Вища технічна освіта допомагає перекладачам-дактилогам більш якісно перекладати матеріал лекцій і за необхідності допомагати студентам. Досвід роботи цього закладу свідчить про те, що студенти з ООП можуть освоювати навчальну програму ВНЗ у встановлені терміни й у необхідному обсязі, але їм потрібен кваліфікований психолого-педагогічний супровід. Методичне забезпечення навчання студентів із вадами слуху передбачає, що лекції та практичні заняття одночасно проводять два фахівці – викладач і перекладач-дактилог; застосовуються адаптовані скорочені конспекти лекцій і методичні посібники в електронному та друкованому варіантах; розробляються та впроваджуються спецкурси з розвитку мовлення та мовно-логічного мислення, жестової мови. Переклад технічних термінів, відсутніх у жестовій мові, обговорюються між перекладачами та студентами. Знання передаються у спадок новим поколінням студентів. Для навчання студентів з особливими освітніми потребами використовується відповідне технічне оснащення. За сучасних умов у НМетАУ освітній процес проводиться з використанням візуальних, аудіо- й інформаційно-комунікативних технічних засобів як джерел інформації, що підвищують ступінь наочності, найбільш повно відповідають навчальним запитам учнів, роблять доступним матеріал для всіх категорій студентів. Для роботи з методичною та навчальною літературою доступна мережа електронних ресурсів, створена електронна бібліотека, робота на комп'ютері з навчальними книгами дозволяє сприймати й обробляти матеріал, вивчати великий обсяг необхідної інформації.

Одночасно з використанням цих технічних засобів ВНЗ впроваджує і спеціальні прилади для створення умов навчання осіб із різними видами фізичних відхилень. Це є важливими умовами успішного отримання освіти особами з ООП та інвалідністю [3–5].

Основним напрямом роботи центру є розробка практичних методик навчання у ВНЗ студентів із вадами зору та слуху. Навчальний процес за дисциплінами забезпечуються короткими конспектами лекцій, які є у кожного студента, адаптованими методичними посібниками. Проводяться консультації з питань: словникової роботи з термінами, користування електронною бібліотекою з основних дисциплін; надання консультацій викладачам із питань специфіки навчання студентів із вадами зору та слуху, відбору викладачів для роботи з цим контингентом слухачів, формування колективу викладачів, котрі не тільки є гарними фахівцями своєї справи, а й мають таку якість, як людяність, адже вони працюють зі складною категорією студентів практично на громадських засадах. Здійснюється соціально-психологічний супровід освітньої діяльності студентів із сенсорними порушеннями, створюються умови для особистісного розвитку дітей з ООП, їхньої поведінки в колективі, життя у великому соціумі, а не в замкнутому колі сліпих і глухих людей. У цьому напрямку роботи важливою є роль практичного психолога та позакласна робота. Студенти беруть участь у багатьох конкурсах, екскурсіях, поїздках. Центр проводить лонгітюдні (довготривалі – *Longitudinal study* від *longitude*) дослідження розвитку мовно-логічного мислення студентів, порівняльний аналіз розвитку на початку та наприкінці навчального року, аналіз рівня успішності студентів із сенсорними порушеннями порівняно зі здоровими та ін. [4; 5].

Навчання студентів проходить у три етапи за такою системою: на першому курсі вони займаються в окремих групах, із другого по четвертий курс – у загальному студентському потоці в супроводі перекладача-дактилолога із проведенням практичних занять в окремих групах. На п'ятому курсі студенти навчаються в загальному студентському потоці без супроводу перекладача, але вони завжди мають можливість звернутися по допомогу до перекладачів центру. За період роботи у цьому напрямі 185 студентів із сенсорними вадами отримали диплом за кваліфікаційним рівнем «Бакалавр», 104 – за кваліфікаційним рівнем «Спеціаліст», 18 – за кваліфікаційним рівнем «Магістр», 5 із них отримали червоний диплом. У цьому навчальному році в академії навчаються 50 студентів із сенсорними вадами.

Студенти з порушенням слуху навчаються за спеціальностями: «Комп'ютерні науки та інформаційні технології» (35 осіб), «Економічна кібернетика» (1 особа), «Інженерна механіка» (14 осіб).

Розширення переліку спеціальностей для студентів із вадами слуху є складним питанням, тому що їхнє навчання потребує створення спеціальної методичної бази та наявності перекладачів-дактилогів. Студенти з вадами зору (4 особи) навчаються за фахом «Економіка», «Електроенергетика», «Філологія». Досвід роботи центру довів, що для студентів із вадами зору немає необхідності у створенні окремих студентських груп. Ця категорія студентів навчається в умовах загального студентського потоку з індивідуальним супроводженням із боку методистів і практичного психолога.

Аналіз роботи РЦОІ НМетАУ дозволив зробити декілька узагальнень щодо особливостей навчання студентів із сенсорними порушеннями: навчання студентів із вадами слуху та зору було би більш ефективним за наявності підготовчого відділення, де не тільки відбудеться корекція знань абітурієнтів в обсязі загальноосвітньої середньої школи, але і їхня соціальна адаптація; не існує нормативної бази щодо навчання у ВНЗ студентів із вадами зору та слуху (це стосується норми студент / викладач, штатного розкладу супроводжувачої структури при навчанні студентів із сенсорними порушеннями, корекції посадових окладів осіб, які працюють із цим контингентом студентів у ВНЗ, зарахування викладачам-дактилологам і методистам педагогічного стажу); не вирішене повністю питання технічного забезпечення навчального процесу, цільового фінансування програми та ін. Програма психолого-педагогічного супроводу студентів утримується за рахунок ентузіазму небайдужих людей без державної підтримки, і такий стан вирішення проблеми не дозволить справі розвиватися.

Важливими питаннями супроводу дітей із ООП є освіта і соціальна адаптація, метою яких повинно стати працевлаштування цього контингенту студентів і їхнє повноцінне життя. Сьогодні очевидно, що оволодіння певною професією для людини з ООП грає особливо важливу роль із погляду визначення її місця в суспільстві. Тут необхідно розглядати професійні вміння та навички не тільки як засіб досягнення матеріального благополуччя, але і як ефективний інструмент особистісного самовизначення і соціалізації. На жаль, академія не вирішила питання супроводу студентів з ООП після закінчення навчання, не займається працевлаштуванням молодих спеціалістів. Працюють за фахом одиниці, чим нівелюється зміст фахової освіти.

Готовність до інклюзивної освіти – двосторонній процес, зворотною стороною якого є ставлення до вищої освіти самих студентів з інвалідністю, це проблема самомотивації та самоактуалізації осіб із інвалідністю й ООП. Найчастіше отримання професійних навичок і умінь стає для таких людей другорядним завданням, головними ж виступають соціалізація й отримання диплома про вищу освіту.

Друга проблема – це готовність ВНЗ, педагогічного складу, «готовність учасників освітнього процесу», тісно пов'язана з більш широкою й актуальною проблемою – формуванням толерантного ставлення до студентів з ООП. Це стосується безпосередньо і працевлаштування осіб з ООП. Частка зайнятості інвалідів на ринку праці коливається від 15,4 до 17% від усього працездатного населення [2; 4]. Проблема сьогодення: ринок праці – і неконкурентоздатні молоді спеціалісти.

Аналіз літератури з питань навчання студентів з інвалідністю й ООП у вищій школі та досвіду впровадження супроводу в деяких ВНЗ України дозволяє зробити висновок про необхідність розробки державного проекту удосконалення та впровадження інклюзивного виховання осіб з ООП у ВНЗ України, який включатиме: нормативно-правове забезпечення організації та реалізації навчання осіб з інвалідністю й ООП (створення методичних центрів в освітніх закладах для реалізації соціально-психологічного супроводу студентів; розробку і реалізацію адаптованих освітніх програм з урахуванням особливостей конкретних нозологічних груп); стандарти якості надання послуг із вищої освіти; інформаційний супровід проекту, що передбачає створення інформаційно-аналітичного порталу, доступного в мережі Інтернет, максимально адаптованого для використання особами з інвалідністю при роботі з ПК і різними мобільними пристроями (для учнів, абітурієнтів, студентів, випускників ВНЗ і закладів середньої освіти); оновлення переліку напрямів підготовки, доступних для навчання студентів з інвалідністю (в т. ч. з урахуванням перспективних напрямів, із відповідним прогнозом соціально-економічного розвитку регіонів України); розробку і реалізацію програм професійної орієнтації осіб із ООП (школа – заклади

середньої освіти – ВНЗ), системи інформування та консультування, в т. ч. з використанням дистанційних технологій, програм сприяння працевлаштуванню та післядипломному супроводу осіб з ООП; розробку програми експертизи створених спеціальних умов у рамках процедури акредитації, включаючи підготовку експертів.

Таким чином, проблема освіти дітей з ООП у вищій школі потребує подальшого вивчення і впровадження, підготовка конкурентоспроможного фахівця в умовах інклюзивної освіти передбачає комплексну роботу всього суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII.
2. Іпатов А.В., Мороз О.М., Гондуленко Н.О. та ін. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2017 рік: аналітико-інформаційний довідник / за ред. С.І. Черняка. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 178 с.
3. OECD Inclusion of Students with Disabilities in Tertiary Education and Employment, Education and Training Policy, OECD Publishing. 2011.
4. Рыков С.А., Крыжановская Т.В., Гришина О.Н. Формирование социальных компетенций детей со слепотой и слабовидением в Украине. *Матеріали наук.-практ. конф. дитячих офтальмологів України з міжнар. участю «Медичні та соціальні проблеми профілактики дитячої сліпоты в рамках програми ВООЗ «Зір – 2020»*. Севастополь, 4–5 жовтня 2012 р. С. 147–149.
5. Гришина О.М., Марченко В.В. До проблеми інтегрованого навчання студентів з сенсорними вадами у вищому навчальному закладі: законодавчі та організаційні аспекти. *Теоретичний та науково-методичний часопис. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. 2017. Вип. 21-3. Т. 4 (11).